

**Минич Юлія Василівна,
Суржик Юлія Олександрівна,
Лабінцева Олена Петрівна,
викладачі I категорії**

Лозівська філія Харківський державний автомобільно-дорожній коледж

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ НА ПРИКЛАДІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Статтю присвячено дослідженню основних проблемних питань реалізації економіко-правового механізму охорони довкілля, проведено аналіз проблем правового регулювання збереження природно-ресурсного потенціалу, сутність і причини екологічної кризи, взаємозв'язок економічної та екологічної криз, соціальні наслідки екологічної кризи, її вплив на природні ресурси і навколишнє природне середовище, засоби державної політики щодо подолання екологічної кризи. В умовах завершення ринкових трансформацій економіки та в контексті європейської інтеграції України і процесів децентралізації державної влади виникає потреба у збалансуванні загальнодержавних еколого-економічних інтересів з інтересами регіонів щодо використання і охорони природних ресурсів, ґрунтуючись на дотриманні цілісності території, природно-ресурсних можливостях і соціальних факторах.

Основу формування і розвитку еколого-економічних відносин становить власність на природні ресурси.

Кожен з цих ресурсів має свою специфіку, різноманітність за використанням у господарській діяльності та у зв'язку з цим по-різному характеризується категоріями економічної науки, а, отже, вимагає різних підходів до регулювання економіко-правовою теорією і практикою.

Ключові слова: *природно-ресурсний потенціал, економіко-правовий механізм, раціональне природокористування, охорона навколишнього природного середовища.*

Постановка проблеми. Найбільша шкода навколишньому природному середовищу заподіюється в процесі здійснення господарської діяльності. При цьому роль держави – максимально стимулювати такого суб'єкта господарювання до здійснення своєї діяльності такими способами, щоб мінімізувати негативний вплив на довкілля. Одним із таких способів стимулювання є застосування до суб'єктів господарювання заходів господарсько-правової відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесу формування відносин власності на природні ресурси, зокрема у вітчизняній літературі, приділено багато уваги. Цим проблемам присвячено наукові праці Ю.Д. Білика [1], Л.Ю. Мельника, А.С. Даниленка [1], П.Т. Саблука [2], В.Я. Месель-Веселяка [2], Р.І. Михайсюка, М.М. Павлишенка, М.А. Хвесика [3], С.О. Лизуна [4] та інших. Крім того ці питання обговорюють вже досить давно в своїх роботах такі науковці, як: А. Голуб, Е. Струкова [1], Р. Капелюшников [1], С. Чернявський, Е. Моргунов [5] та інші. При цьому питання власності розглядаються в основному або у контексті розвитку рентних відносин та ефективності природокористування, або з точки зору планування та організації

ресурсокористування в регіоні. Однозначної відповіді на окремі питання, пов'язані з перерозподілом владних повноважень від центру до регіонів поки не знайдено.

Метою статті є дослідження еколого-економічних аспектів прав власності на природні ресурси в умовах передачі значних повноважень від державних органів влади органам місцевого самоврядування.

Основні результати дослідження. Ефективність використання природних ресурсів визначається насамперед формою власності на природні об'єкти. Згідно з чинним законодавством земельні ресурси поряд з іншими засобами виробництва можуть бути об'єктом приватної, колективної або групової (спільної дольової), державної форм власності.

Згідно з положеннями Конституції України, природні ресурси є «об'єктами права власності Українського народу» [4]. У ст. 14 записано «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [4].

Специфічність відносин власності на природні ресурси полягає в тому, що, будучи надбанням усього людства, що живе на планеті в певний період часу, багатства природи повинні бути таким же надбанням і для людей наступних поколінь. Вітчизняне

законодавство неналежним чином регулює відносини землекористування з точки зору його впливу на сталий розвиток еколого-економічних відносин. У процесі володіння, користування і розпорядження природними, і насамперед земельними ресурсами беруть участь різні суб'єкти, економічні інтереси яких часто не збігаються, а іноді просто протилежні.

У зв'язку з цим важливим питанням, на наш погляд, є вирішення проблеми відносин власності на природні ресурси в аспекті правомірності існування різних її форм, а також визначення оптимального співвідношення між різними формами власності. При цьому слід мати на увазі ту обставину, що природні ресурси є середовищем існування людини і тому при видозміні відносин власності на ті чи інші види природних ресурсів необхідний особливо зважений, продуманий, науково обґрунтований підхід.

Найважливішу роль у розвитку еколого-економічних відносин відіграє протиріччя між приватною формою власності та збереженням навколишнього середовища від наслідків інтенсивного і нераціонального (з точки зору забруднення атмосфери, води, ґрунтів та виснаження природних ресурсів) ведення економічної діяльності.

Тут важливо розмежовувати економічні функції держави, з одного боку, як власника природно-ресурсного потенціалу, а з іншого боку, як суб'єкта управління процесами еколого-економічної взаємодії. Роль держави у регулюванні еколого-економічної діяльності в умовах різноманіття форм власності на природні ресурси полягає насамперед у створенні умов і формуванні передумов для виконання економічними суб'єктами необхідних екологічних вимог.

Найважливішим принципом у реалізації державної екологічної політики є дотримання балансу економічних та екологічних інтересів розвитку суспільства в умовах різноманіття форм власності на природні ресурси. Досягнення балансу інтересів досягається шляхом введення в дію механізмів регулювання економічної діяльності згідно з певними визначеними нормами і вимогами екологічного порядку.

Провідна роль у розробці концепції екологічної безпеки в розвинених країнах належить центральним урядовим установам, що формують різні екологічні програми, які реалізуються в більшості випадків місцевими

органами влади (штати, округи, землі і т.д.). При цьому, зокрема у сфері землекористування, найбільш поширені програми, пов'язані безпосередньо із захистом земельних ресурсів від забруднення, що дозволяють відстежити стан ґрунтів.

Досвід США підтверджує те, що державне регулювання еколого-економічної рівноваги активізувалося з прийняттям у 1977 році закону про охорону ґрунтових і водних ресурсів. У зв'язку з цим Міністерство сільського господарства США розробляє і реалізує програму дій, засновану на оцінці стану природних ресурсів, про хід виконання якої постійно звітує перед конгресом країни.

Основні функції регулювання приватного землекористування та охорони земель в США покладені на владу штатів і округів. Вони вправі створювати сільськогосподарські зони, продаж ділянок в яких знаходиться під контролем місцевої влади, встановлювати порядок набуття прав на забудову земель або інше їх використання, вводити податкові пільги. У деяких штатах закони зобов'язують землевласників проводити ґрунтозахисні чи протиерозійні заходи.

Землевласник поставлений у такі економічні умови, при яких надзвичайно не вигідно не проводити зазначені заходи, оскільки реалізація цих заходів безпосередньо пов'язана з системою дотацій і субсидій. Місцеві органи влади окрім застосування штрафних санкцій до землевласника мають право позбавляти його будь-яких субсидій і дотацій, які фактично забезпечують отримання прибутку товаровиробникам у сільському господарстві. Ще більш жорсткі підходи до дотримання екологічного «порядку» застосовуються у країнах ЄС, де законодавство першопочатково було орієнтоване на принцип повної відповідальності користувача.

Фермер зобов'язаний підкорятися розпорядженням інспектора, призначеного місцевою владою, в обов'язки якого входить контролювати стан ґрунтів і рекомендувати або організувати проведення заходів щодо усунення їх ерозії. Витрати, пов'язані з виконанням таких робіт, оплачує фермер у вигляді земельного податку або в якій-небудь іншій формі. Якщо приватний землевласник відмовляється від проведення заходів, до нього застосовуються штрафні санкції, він позбавляється права

брати участь у інших програмах, спрямованих на його фінансову підтримку.

Таким чином, використовуючи заходи адміністративного та економічного впливу на суб'єкти землекористування і землеволодіння, держава реалізує екологічну політику в умовах різноманіття форм власності на природні ресурси. Разом з тим, як свідчить статистика, незважаючи на те, що в економічно розвинених країнах проводяться активні заходи для боротьби з ерозією ґрунтів, масштаби її поширення залишаються високими.

Причину того, що відбувається американські вчені переважно вбачають у недостатності юридичної відповідальності власників за погіршення стану ресурсів.

Зарубіжний досвід демонструє, що вирішення протиріч між різними формами власності на ресурси ефективно здійснюється за умов жорсткого державного регулювання еколого-економічних відносин, коли держава пропонує компромісне рішення за погодженням економічних та екологічних інтересів різних за своєю природою власників. Встановлення оптимальних відносин власності на природні об'єкти, що враховують економічні інтереси не тільки владного центру, а й регіонів, можливо лише на основі реальної багатосуб'єктності відносин власності у сфері природокористування.

У зв'язку з цим найважливішим аспектом проблеми оптимального функціонування відносин власності на землю та інші природні ресурси є проблема співвідношення владних повноважень у цій сфері між різними рівнями структури державного управління. Зараз накопичено певний теоретичний і практичний досвід як у нас в країні, так і за кордоном, що дозволяє підводити деякі підсумки.

Відповідно до існуючої закордонної практики, окремі регіони, уклавши відповідні договори та угоди з владним центром, отримують природні ресурси у власність, тим самим розширюють свої права і беруть на себе додаткові обов'язки щодо раціонального їх використання.

Схожа практика розподілу повноважень між центром і регіонами існує також в Австралії, Німеччині, Канаді. Поширення цього процесу, на наш погляд, закономірно. Справа в тому, що теорія і практика державного управління показує, що більш ефективно проблеми вирішуються там, де вони виникають.

У зв'язку з цим, безперечно, доцільно багато питань у структурі відносин власності між центром і регіонами вирішувати в регіонах, на місцях. При формуванні гнучкої системи відносин власності на природні об'єкти між владним центром і регіонами важливо, на наш погляд, дотримуватися тієї «золотої середини», коли при збереженні стратегічних, загальнодержавних інтересів у сфері використання природних багатств і їх відтворення не знищується економічний інтерес суб'єкта господарської діяльності, що безпосередньо реалізує відносини власності (підприємства чи регіону).

Розбудова нових економічних взаємин призводить до виникнення стимулів до ефективної розробки природних багатств, створення нових робочих місць, і тим самим вирішення комплексу соціально-економічних проблем, що загострилися в умовах сучасної економічної кризи. Найбільш важливим важелем у встановленні ефективних взаємовідносин між владним центром і регіонами є рента.

Зарубіжний досвід показує, що введення податкової знижки на використання надр, на інвестиції та прискорену амортизацію гірничого обладнання сприяє залученню капітальних вкладень в освоєння мінеральних ресурсів.

Дає свої результати в економічно розвинених країнах і введення прискореної амортизації природоохоронного устаткування, тимчасове, часткове або повне скасування оподаткування на період облаштування родовищ на початковому етапі розробки (зазвичай протягом п'яти-семи років), скасування плати за право видобутку з реалізованих компонентів, попутно отриманих при видобутку з продукції, що одержана в результаті переробки розкритих порід.

Екологічний фактор повинен враховуватися також у приватизаційних процесах державних і муніципальних підприємств, їх земельних ділянок на основі дотримання наступних принципів: екологічне регулювання процесу приватизації не призводить до зниження темпів економічного розвитку; взаємна відповідальність сторін, зобов'язання та пільги за умовами приватизації не залежать від того, приватизується власність іноземними або вітчизняними юридичними (фізичними) особами.

Приватизація підприємств, що є джерелами екологічної небезпеки, повинна здійснюватися тільки за умови реалізації програм їх

екологічної санації, за умови їх екологічного оздоровлення відповідно до природоохоронних заходів, включених у плани приватизації.

Висновки та пропозиції. Природно-ресурсна сфера національної економіки є найбільшим територіально-галузевим комплексом, який включає системи земельних, водних, лісових, мінеральних, природно-рекреаційних та інших видів ресурсів. Еколого-економічні засади розвитку відповідних секторів природокористування, механізми використання й охорони природних ресурсів, процеси капіталі-

зації різних їх видів повинні обов'язково враховувати системні аспекти розвитку кожної складової природно-ресурсної сфери. В умовах децентралізації владних повноважень загальним базисом формування інституційної системи власності у природокористуванні повинні стати корпоратизація, розвиток рентних відносин, інвестиційно-проектні підходи, усебічна ринково-економічна оцінка та капіталізація всіх без винятку природних ресурсів на місцевому, регіональному й загальнонаціональному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні питання розвитку земельної реформи в Україні / Даниленко А.С., Білик Ю.Д., Гарбуз М.Ю. [та ін.] ; за ред. Ю. Д. Білика. – К. : Вид-во «Урожай», 2004. – 96 с.
2. Саблук П.Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3-13.
3. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів [Текст] : нац. доп. / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика ; НАН України, Від-ня економіки, Держ. установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 775 с.
4. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 64 с.
5. Чернявский С.В. Теоретические аспекты собственности на природные ресурсы / С.В. Чернявский, Е.В. Моргунов // Собственность и рынок. – 2004. – № 5. – С. 1–15.

Минич Юлия Васильевна, Суржик Юлия Александровна, Лабинцева Елена Петровна

СОХРАНЕНИЕ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАВНОВЕСИЯ НА ПРИМЕРЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Статья посвящена исследованию основных проблемных вопросов реализации экономико-правового механизма охраны окружающей среды, проведен анализ проблем правового регулирования сохранения природно-ресурсного потенциала, сущность и причины экологического кризиса, взаимосвязь экономической и экологической кризисов, социальные последствия экологического кризиса, ее влияние на природные ресурсы и окружающую природную среду, средства государственной политики по преодолению экологического кризиса.

В условиях завершения рыночных трансформаций экономики и в контексте европейской интеграции Украины и децентрализации государственной власти возникает потребность в сбалансировании общегосударственных эколого-экономических интересов с интересами регионов по использованию и охране природных ресурсов, основываясь на соблюдении целостности территории, природно-ресурсных возможностях и социальных факторах.

Основу формирования и развития эколого-экономических отношений составляет собственность на природные ресурсы.

Каждый из этих ресурсов имеет свою специфику, разнообразие за использованием в хозяйственной деятельности и в связи с этим по-разному характеризуется категориями экономической науки, а, следовательно, требует различных подходов к регулированию экономико-правовой теорией и практикой.

Ключевые слова: *природно-ресурсный потенциал, экономико-правовой механизм, рациональное природопользование, охрана окружающей среды.*

Minich Yulia, Surzhik Julia, Labintseva Olena

PRESERVATION OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC EQUILIBRIUM ON THE EXAMPLE OF FOREIGN EXPERIENCE

The article is devoted to the study of the main problems of the economic and legal mechanism of environmental protection, analyzes the problems of legal regulation of natural resource potential, the nature and causes of the ecological crisis, the relationship of economic and ecological crises environment, means of state policy to overcome the ecological crisis.

With the completion of market transformations of the economy and in the context of European integration of Ukraine and the processes of decentralization of state power, there is a need to balance national environmental and economic interests with the interests of regions in the use and protection of natural resources.

The basis for the formation and development of environmental and economic relations is the ownership of natural resources.

Each of these resources has its own specifics, diversity in use in economic activities and therefore differently characterized by categories of economics, and, therefore, requires different approaches to the regulation of economic and legal theory and practice.

Key words: *natural resource potential, economic and legal mechanism, rational nature use, environmental protection.*